

III.

Vzdělanci.

Zrada vzdělanců

„Učinil jsem jej duchovní bytostí
v těle; a nyní se stala tělesnou
i v duchu.“

BOSSUET, Elevace, VII, 3.

V předcházejícím textu jsem uvažoval pouze o maskách, buržoazních či lidových, maskách králů, ministrů, politických předáků, tedy oné části lidského druhu, kterou nazývám světskými laiky a jejichž fungování spočívá v podstatě ve sledování pozemských zájmů, což se od ní muselo čekat vzhledem k tomu, jak se jeví jako výlučně a také systematicky realistická.

Vedle této části lidstva, kterou básník vykresluje slovy:

*O curvæ in terram animæ et cœlestium inanea,*¹

by se v posledních padesáti letech dala rozeznat jiná, naprosto odlišná, která ji do určité míry krotila; chci hovořit o vrstvě lidí, kterou nazývám *vzdělanci* či *lidi ducha*, která označuje všechny ty, jejichž činnost z podstaty nesleduje praktické cíle, avšak hledá potěšení při pěstování umění, vědy anebo metafyzického hloubání, zkrátka blaha nikoli pozemského, kteří říkají svým způsobem: „Mé království není z tohoto světa.“ A opravdu už více než dva tisíce let až do našich časů existuje

1 Duše skloněná k zemi a vyprázdněná ze vši nebeskosti (lat.).

v dějinách nepřerušovaná řada filozofů, náboženských myslitelů, spisovatelů, umělců, vědců – mohl bych vyjmenovat skoro všechny za toto období – , jejichž činnost je jasným protikladem realismu oněch zástupců. Máme-li mluvit speciálně o vášních politických, tito lidé proti nim vystupovali dvěma způsoby: Buď byli od nich zcela odvrácení a podobně jako Vinci, Malebranche nebo Goethe dávali názorný příklad oddanosti k činnosti zcela nestranné a vytvářeli víru v nejvyšší hodnotu této formy existence; anebo jako výslovní moralisté zabývající se konflikty lidského egoismu hlásali jako Erasmus, Kant nebo Renan, že pod pojmem lidskosti a spravedlnosti nutno přijmout abstraktní, všemu nadřazený princip jdoucí přímo proti těmto vášním. I když založili moderní stát právě na základě panujících individuálních egoismů, působení těchto vzdělanců zůstávalo především v teoretické rovině; nezabránili ostatním, aby naplnili celé dějiny třeskem jejich nenávistí a jatek; *zabránili jim však v něčem jiném – aby si z těchto násilností vytvořili náboženství svého druhu, aby uvěřili, že se stanou velikány, když je budou stále zdokonalovat.* Díky nim lze konstatovat, že lidstvo po dobu dvou tisíce let činilo zlo, ctílo však dobro. Tento rozpor slouží lidskému rodu jako pocta a představuje šťěrbinu, kterou může civilizace proklouznout.

Ke konci 19. století se totiž udála základní změna: *vzdělanci si začali zahrávat s politickými vášněmi*; ti, co drželi na uzdě realismus národů, stali se jeho podněcovateli. Tento zvrát v mravním působení lidstva děje se několika způsoby.

1/ Duchovní lidé přejímají politické vášně

V prvé řadě vzdělanci přejímají politické vášně. Nikdo nebude popírat, že dnes v celé Evropě obrovská většina autorů, umělců, veliké množství vědců, filozofů, „sluhů Božích“ se sborově podílí na rasových nenávistech, na politickém odboji; a ještě méně lze popřít, že přejímají vášně nacionální. Samozřejmě, jména

Dantovo, Petrarkovo, d'Aubigné, takového apogeta, jakým byl Caboche,² nebo kazatelů z Ligy nás přesvědčují, že jistí vzdělanci nečekali na naši dobu, aby těmto vášním dopřáli veškeré duševní běsy; tvoří však výjimku, alespoň mezi velkými, a pokud kromě mistrů zmíněných výše připomeneme falangu Tomáše Akvinského, Rogera Bacona, Galilea, Rabelaise, Montaigneho, Descarta, Racina, Pascala, Leibnize, Keplera, Huyghense³ a Newtona, dokonce i Voltaira, Buffona,⁴ Montesquieua, máme-li jmenovat alespoň některé, myslíme, že můžeme opakovat, že až do našich dnů se celku myslitelů buď politické vášně netýkají a oni říkají spolu s Goethem: „Nechme politiku diplomatům a vojákům“, anebo pokud se těmto vášním jako Voltaire věnují, pak k nim zaujímají kritický postoj, pokládající je ze svého hlediska jen za vášně; lze dokonce poznamenat, že pokud si je berou k srdci jako takový Rousseau, Maistre, Chateaubriand, Lamartine, i Michelet, je to pokaždé citová nekonkrétnost, příklon k abstraktním náhledům, pohrdání bezprostředností, což prostě vylučuje slovo vašeň. Dnes stačí jmenovat Mommseny,⁵ Treitschky,⁶ Ostwaldy,⁷ Brunetiéry,⁸ Barrèsy, Lemaitry,⁹ Péguye, Maurrasy, D'Annunzie, Kiplingy, abychom si

-
- 2 Pařížský řezník, vůdce odbojné lidové strany burgundské za vlády Karla VI. (pozn. překl.).
 - 3 Huyghens, Christian (1629-1695), holandský fyzik a astronom, objevitel Saturnova prstence a mlhoviny, Orionu, zastávce hypotézy, že hvězdy jsou slunce jiného druhu (pozn. překl.).
 - 4 Buffon, Georges Louis Leclerc, hrabě de (1707-1788), autor čtyřicetisvazkové *Histoire naturelle*, zakladatel pařížské Botanické zahrady (pozn. překl.).
 - 5 Mommsen, Theodor (1817-1903), německý historik zaměřující se především na antiku, držitel Nobelovy ceny v roce 1902 (pozn. překl.).
 - 6 Treitschke, Heinrich Gothard von (1834-1896), německý nacionalistický historik, člen Reichstagu v době II. Německé říše (pozn. překl.).
 - 7 Ostwald, Wilhelm (1853-1932), německý chemik, držitel Nobelovy ceny v roce 1909 (pozn. překl.).
 - 8 Brunetière, Ferdinand (1849-1906), francouzský literární kritik, nepřiznivě pohlížející na naturalismus (pozn. překl.).
 - 9 Lemaitre, Georges, Mgr. (1894-1966), belgický astrofyzik a matematik, autor 1. kosmologické teorie o vzniku vesmíru (pozn. překl.).

uvědomili, že lidé ducha prožívají politické vášně se všemi rysy tohoto slova: Se snahou být aktivními, touhou po okamžitém výsledku, výhradní starostí o dosažení cíle, pohrdáním argumenty, urážkami, nenávisí, fixními idejemi. Moderní vzdělanec už dávno nenechává laiky vystupovat samotné na veřejných místech; sám si udělil občanský duch a s chutí jej uplatňuje; je na něj hrdý; jeho texty jsou naplněny pohrdáním k tomu, kdo se se svým uměním a věděním uzavírá do sebe a nestará se o vášně obce;¹⁰ ve sporu mezi Michelangelem, ostouzejícím Vinciho za jeho lhostejnost k neštěstím Florencie, a mistrem *Večeře Páně*, jenž odpovídá, že studium krásy si vyžaduje celé jeho srdce, staví se jednoznačně na stranu prvního. Je vzdálena doba, kdy Platon požadoval spoutat filozofa řetězy, aby byl donucen starat se o stát. Mít za poslání sledovat věčné záležitosti a věřit, že člověk nabývá významu, zabývá-li se obcí, takový je případ moderního člověka ducha. – Nakolik toto jeho přilnutí k vášním ostatních toto vášnivé zaujetí posiluje v jejich srdcích, je stejně tak přirozené jako zřejmé. Nejprve v nich potlačí již zmíněné sugestivní představení té lidské třídy, jež klade svůj zájem výše než praktický svět; načež vzdělanec přejímající politické vášně je obohacuje o svou sensibilitu, je-li umělec, o přesvědčující sílu, je-li myslitel, o svou mravní prestiž v obou případech.¹¹

Myslím, že před dalším výkladem budu muset vysvětlit několik bodů:

A/ Hovořil jsem o *celku* myslitelů, kteří žili před naší érou. A když tedy říkám, že se dřívější vzdělanci stavěli na odpor realismu většiny ostatních, a dnes mu slouží, uvažuji o každé z těchto dvou skupin v jejím celku, v celkovém stavu; stavím jeden obecný rys proti druhému obecnému. To znamená, že bych vůbec neměl za to, že jsem v nějakém rozporu se čtenářem,

10 Zejména co se týče Renana a jeho „spekulativního amoralismu“.
(H. Massis, *Jugements*, I.)

11 O této prestiži, a co je v ní proti minulosti nového, viz poznámka E na str. 236.